

j o h a n i n w o n d e r l a n d

henk van setten

#### inleiding a

Eindelijk dacht ik dan eens origineel te zijn. Helaas. Juist had ik het plan opgevat de Gronieklezer eens te wijzen op de verbluffende overeenkomsten tussen Huizinga's Homo Ludens en Carrolls Alice in Wonderland, of ik vernam tot mijn schrik dat een vragenstelster na een aflevering der Huizinga-lezingen hierover reeds begonnen was. Waarom ik dit hier vertel? Wel, om de lezer te laten weten dat het idee van onderstaand stukje geheel van mijzelf afkomstig is en niet op laffe navolging berust. Moge de zich hierachter verschuilende trots met deze regel zijn onthuld en afgestraft, ... etcetera.

De ietwat gniffelende wijze echter waarop mijn informanten de betreffende vraag over Alice in Wonderland vermeldde, gaf er blijk van dat het onderstaande in een behoefte zou kunnen voorzien: kennelijk is nog niet overal het besef doorgedrongen van de allesdoortrekkende invloed van dat wijsgerige opus (de lezer zij gewaarschuwd dat de grenzen tussen spel en ernst in dit stukje weleens wat vaag zijn).

#### inleiding b

Huizinga dacht waarschijnlijk origineel te zijn. Helaas. Vermoedelijk had hij het plan opgevat zijn lezers eens te wijzen op het gewicht van het spel-element in de cultuur, zonder dat hij wist dat Lewis Carroll reeds een halve eeuw eerder hierover begonnen was. Waarom ik dit hier vertel? Wel, om de lezer te laten weten dat het idee van Homo Ludens waarschijnlijk geheel van Huizinga zelf afkomstig is en niet op laffe navolging berust. Moge de zich hierachter verschuilende verering met deze regel zijn onthuld en beloond, ... etcetera.

De uiterst ludieke wijze waarop Carroll het onderwerp behandelt, gaf er blijk van in een behoefte te willen voorzien: kennelijk was nog niet overal het besef doorgedrongen van de allesdoortrekkende invloed van het spel-element (de lezer zij nogmaals gewaarschuwd).

#### johan in wonderland

Alice in Wonderland verscheen in 1865, in 1872 gevolgd door de voortzetting Alice in Spiegelland; doorgaans gebruikt men de eerste titel voor beide deeltjes tesamen. Dit werk nu is, als kultuuruiting, op zich reeds een spel: een spel met de taal, het mysterie, de cultuur, een spel kortom met het spel. Benadrukt wordt dit door de ludieke uiterlijke verschijningsvorm van een kinderboek, waardoor velen zich grotelijks lieten misleiden: mij is zelfs een geval bekend van ouders die het boek - notabene zonder het zelf te lezen - aan hun kinderen gaven (deze ouders gaven trouwens, door ook Swifts Gulliver's Reizen dit lot te doen ondergaan, blijk de Engelse Literatuur wel zeer te onderschatten)! Overigens slaat deze kromme stok in zoverre recht, dat sommige kinderen die - met de intuïtie,

kinderen eigen - méér achter het hun aangeboden aftrekseltje vermoeden, juist daardoor kunnen komen tot het aanschaffen van een onvervalste uitgaaf! Ik spreek hier uit ervaring. In het geval van Alice in Wonderland verzuime men hierbij niet, te letten op de aanwezigheid van de oorspronkelijke illustraties van Sir John Tenniel, die een vierde dimensie aan het geheel toevoegen.

Wenden wij ons tot het boek zelf. Alice, het is bekend, ligt te dutten in de zon en valt in haar droom, een konijn achtervolgend, in een konijnhol. Daarbeneden zijn verschillende deurtjes en diverse drankjes, stukjes-eake, paddestoelen en dergelijke door het eten waarvan men kan groeien, resp. krimpen. Dit levert verschillende komplikaties op, daar Alice door een der - kleine - deurtjes een fraaie tuin wil binnengaan. Voordat het zover is verdrinkt zij bijna in haar eigen tranen en ontmoet verschillende dieren, met wie zij, om te drogen, een race houdt die georganiseerd wordt door de Dodo: 'First it marked out a race-course, in a sort of circle, ('the exact shape doesn't matter,' it said), and then all the party were placed along the course, here and there. There was no 'One, two, three, and away,' but they began running when they liked, and left off when they liked, so that it was not easy to know when the race was over. However, when they had been running half an hour or so, and were quite dry again, the Dodo suddenly called out, 'The race is over!' and they all crowded round it, panting, and asking, 'But who has won?' This question the Dodo could not answer without a great deal of thought... At last the Dodo said, 'Everybody has won, and all must have prizes.'

Verschillende Huizinga's gedachten zijn met deze fijne satire toegelicht. Ten eerste: het spel is ruimtelijk begrensd, er is een speciale gemarkeerde ruimte voor nodig; ten tweede: Carroll laat zien dat een spel niet wel funktioneert zonder duidelijk omschreven spelregels; ten derde: bij voorkeur speelt men om iets te winnen. De lezer gelieve nog op te merken dat Carrolls ludieke weergave minder regels in beslag neemt dan Huizinga's methode pagina's!

Na een verblijf in het huisje van het konijn ontmoet Alice een slaperig waterpijp-rokende rups die haar vanaf zijn paddestoel van kryptische vragen en opmerkingen voorziet (en het gesprek-met-weinig-woorden is werkelijk van een verrassende gelijkenis met die prettig-trage konversatie, zoals men die tegenwoordig in bepaalde kringen wel voert - Carroll was ook hierin zijn tijd vooruit). Dan belanden wij in de volgende scène: '...suddenly a footman in livery came running out of the wood - (she considered him to be a footman because he was in livery: otherwise, judging by his face only, she would have called him a fish) - and rapped loudly at the door with his knuckles. It was opened by another footman in livery, with a round face, and large eyes like a frog; and both footmen, Alice noticed, had powdered hair that curled all over their heads. ...The Fish-Footman began by producing from under his arm a great letter, nearly as large as himself, and this he handed over to the other, saying, in a solemn tone, 'For the Duchess. An invitation from the Queen to play croquet.' The Frog-Footman repeated, in the same solemn tone, only changing the order of the words a little, 'From the Queen. An invitation for the Duchess to play croquet.' Then they both bowed low, and their curls entangled together.' U ziet het spel-element in de cultuur hier door overdrijving duidelijk gemaakt, en het belang van zekere vormen zal u stellig zijn opgevallen.

Na een bezoek aan de Hertogin, haar baby en haar grijnzende kat ('We're all mad here. I'm mad. You're mad.') komt Alice terecht aan de theetafel met de Paashaas, de Dormouse - reilmuis, zegt mijn woordenboek - en de Hoedenmaker ('Your hair wants cutting'). De laatste geeft een onbeantwoordbaar raadsel op; de ludieke functie van raadsels is door Huizinga eveneens benadrukt. De muis vertelt een verhaal maar valt daarbij of steeds in slaap, of wordt onderbroken, zodat het niet wordt afgemaakt. De diepe gedachte hierachter zult u ongetwijfeld reeds hebben gevat.

Dan komt Alice op het croquetveld van de Hartenkoningin. Bevolen spel is geen spel, merkte Huizinga op - en dat maakt Carroll hier maar al te duidelijk. De terreur van de koningin bederft het spel en maakt het tot obligate vorm zonder inhoud. 'Are their heads off?' shouted the Queen. 'Their heads are gone, if it please your Majesty!' the soldiers shouted in reply. 'That's right!' shouted the Queen. 'Can you play croquet?' The soldiers were silent, and looked at Alice, as the question was evidently meant for her. 'Yes!' shouted Alice. 'Come on, then!' roared the Queen, ... 'Get to your places!' shouted the Queen in a voice of thunder, and people began running about in all directions tumbling up against each other; however, they got settled down in a minute or two, and the game began.' De lezer merke nog op hoe goed Carroll hier laat zien dat, als het spel niet bezielde is, ook de lege regels tot een aanstoot worden; uiteindelijk moet het wel uitlopen op een chaos - allerlei passies uiteten zich nu op andere wijze dan gekamaliseerd in de regels van het spel: 'The players all played at once without waiting for turns, quarreling all the while, and fighting for the hedgehogs; and in a very short time the Queen was in a furious passion, and went stamping about, and shouting 'Off with his head!' or 'Off with her head!' about once in a minute.'

Bij een bezoek aan een droevige Mock Turtle ('the thing Mock Turtle Soup is made from') en een Griffioen merkt Alice dat, als ze vertelt op een dagschool te zijn geweest, de schildpad eer tracht in te leggen door een grote hoeveelheid vakken op te noemen die hij op school heeft gehad, zoals 'the different branches of Arithmetic - Ambition, Distraction, Uglification, and Derision'. Dit pronken omwille van de eer is ook een ludiek cultuurelement, zoals we bij Huizinga benadrukt zien. Tamen dansen ze de Lobster Quadrille, waarbij de schildpad een droevig lied zingt ter begeleiding - een zeer ludiek gebeuren - en men zegt voor elkaar verschillende gedichten op van een merkwaardig en soms lachwekkend karakter (in oude epen, merkte ook Huizinga op, is het moeilijk voor ons het ernstige van het niet-ernstige te onderscheiden: vele zaken komen ons lachwekkend voor).

Vervolgens bezoekt Alice een rechtszitting. Tal van elementen uit het derde hoofdstuk van Homo Ludens (Spel en rechtspraak) komen hier aan de orde. Zo komt de vermenging van pleitrede en smaadstrijd, waarop Huizinga de aandacht vestigt, aardig naar voren: 'I'm a poor man, your Majesty,' he began. 'You're a very poor speaker,' said the King.' Opvallend is hier ook weer de nadruk die gelegd wordt op het hanteren van de juiste spelregels, waaruit wij afleiden dat ook Carroll de rechtspraak als een spelvorm beschouwt: 'At this moment the King, who had been for some time busily writing in his note-book, called out 'Silence!' and read out from

his book, 'Rule Forty-two. All persons more than a mile high to leave the court.' Everybody looked at Alice. 'I'm not a mile high,' said Alice. 'You are,' said the King. 'Nearly two miles high,' added the Queen. 'Well, I shan't go, at any rate,' said Alice: 'besides, that's not a regular rule: you invented it just now.' 'It's the oldest rule in the book,' said the King. 'Then it ought to be Number One,' said Alice. The King turned pale, and shut his note-book hastily. 'Consider your verdict,' he said to the jury, in a low trembling voice.

Het eerste deeltje eindigt met Alice's ontwaken.

In het tweede deeltje stapt zij door een spiegel Spiegelland binnen. Hier ontvouwt Carroll wel een uiterst ludieke en ingenieuze inval: het geheel is een schaakbord (omgrensd spelgebied) waarop de figurerenden schaakstukken zijn; en allen bewegen zich geheel volgens de regels van het schaakspel van vakje naar vakje. Maar ook elk vak op zich is weer een spelgebied, met eigen ludieke bewoners en eigen spelregels waarmee merkwaardige avonturen te beleven zijn. Spelen op de vakjes binnen het spel op het schaakbord binnen het spel van het boek dus: een driedubbele bodem.

Allereerst stuit Alice op het terecht beroemdgeworden Jabberwocky-epos, dat geschapen lijkt te zijn om Huizinga's opvatting te illustreren dat ludieke poëzie (vergeeft u mij, een pleonasme) van nature duister is. Ik kan het niet laten het in zijn geheel te citeren.

#### JABBERWOCKY

'Twas brillig, and the slithy toves  
Did gyre and gimble in the wabe;  
All mimsy were the borogroves,  
And the mome raths outgrabe.

'Beware the Jabberwock, my son!  
The jaws that bite, the claws that catch!  
Beware the Jubjub bird, and shun  
The frumious Bandersnatch!'

He took his vorpal sword in hand:  
Long time the manxome foe he sought -  
So rested he by the Tumtum tree,  
And stood awhile in thought.

And as in uffish thought he stood,  
The Jabberwock, with eyes of flame,  
Came whiffling through the tulgey wood,  
And burbled as it came!

One, two! One, two! And through and through  
The vorpal blade went snicker-snack!  
He left it dead, and with his head  
He went galumphing back.

'And hast thou slain the Jabberwock?  
Come to my arms, my beamish boy!  
O frabjous day! Callooh! Callay!'  
He chortled in his joy.

'Twas brillig, and the slithy toves  
 Did gyre and gimble in the wabe;  
 All mimsy were the borogroves,  
 And the mome raths outgrabe.

Commentaar niet alleen overbodig, maar ook onwenselijk, zoals later zal blijken.

Om op het schaakbord terug te komen: op goedaardige wijze wordt hier de drang om te winnen verbeeld in Alice's wens om Koningin te zijn. Van hoeveel gewicht die drang is, heeft ook Huizinga gezien! Het schaakspel voert haar al spoedig naar het vak van Tweedledum en Tweedledee, twee figuren uit een oud Engels kinderrijmpje die Carroll gebruikt om het ook bij Huizinga belangrijke fenomeen van de tweekamp te illustreren. Daar de aanleiding van de tweekamp is, dat de een de ander beschuldigt zijn mooie nieuwe ratel te hebben vernield, is deze tweekamp tegelijkertijd ook een wedkamp die de functie van rechtspraak vervult: ook deze mogelijkheid is door Huizinga beschreven. Het ludieke element van dit gevecht (dat overigens nimmer plaatsvindt) blijkt duidelijk uit het volgende citaat: 'We must have a bit of a fight, but I don't care about going on long,' said Tweedledum. 'What's the time now?' Tweedledee looked at his watch, and said 'Half-past four.' 'Let's fight till six, and then have dinner,' said Tweedledum. 'Very well,' the other said, rather sadly: 'and she can watch us - only you'd better not come very close,' he added: 'I generally hit everything I can see - when I get really excited.' 'And I hit everything within reach,' cried Tweedledum, 'whether I can see it or not!' Alice laughed. 'You must hit the trees pretty often, I should think,' she said. Tweedledum looked round him with a satisfied smile. 'I don't suppose,' he said, 'there'll be a tree left standing, for ever so far round, by the time we've finished!' Dat Carroll, evenals Huizinga, een belangrijke plaats toekent aan het snoeven, zal u stellig niet ontgaan zijn!

In een der volgende vakjes ontmoet Alice de eivormige wijsgeer Humpty-Dumpty, aan wiens diepzinnige opmerkingen tal van grote filosofen hun gedachten hebben vastgeknoopt, hun motto's hebben ontleend en hun exegetisch kunnen hebben toegewijd. Maar de wijsbegeerte valt natuurlijk buiten het kader van deze verkenning, gelukkig, mag ik wel zeggen; het gaat slechts om het ludieke in Humpty-Dumpty. En dat wordt duidelijk als wij zien dat hij de wijsbegeerte bedrijft door te disputeren en te declameren, door moeilijke vragen te stellen en onbegrijpelijke poëzie ten gehore te brengen. Kortom, hij doet precies wat volgens Huizinga in Homo Ludens de ludieke wijsgeer (of dit ook een pleonasme is, daar ben ik nog niet zo zeker van) behoort te doen. Tevens maakt Carroll duidelijk dat poëzie duister behoort te zijn (zoals Huizinga benadrukte) door Humpty-Dumpty het Jabberwocky-epos te laten verklaren - waardoor de betovering hiervan volkomen verloren gaat. Gelukkig declameert de wijsgeer op zijn beurt een gedicht 'entirely written for your amusement' waarvan Alice moet kennen 'I'm afraid I don't quite understand.'

Alice belandt vervolgens bij de koning, in het heetst van de strijd. Uit het volgende citaat moge blijken dat ook Carroll oog heeft voor het ludieke van oude kultuurvormen en voor het speelse in de mens. 'Alice ... was still looking intently along the road, shading her eyes with one hand. 'I see somebody now!' she exclaimed at last. 'But he's coming very slowly - and what curious attitudes he goes into!'

(For the Messenger kept skipping up and down, and wriggling like an eel, as he came along, with his great hands spread out like fans on each side.) 'Not at all,' said the King. 'He's an Anglo-Saxon Messenger - and those are Anglo-Saxon attitudes. He only does them when he's happy. His name is Haigha.' (He pronounced it so as to rhyme with 'mayor'.) 'I love my love with an H,' Alice couldn't help beginning, 'because he is Happy. I hate him with an H, because he is Hideous. I fed him with - with - with Ham-sandwiches and Hay. His name is Haigha, and he lives - ' 'He lives on the Hill,' the King remarked simply, without the least idea that he was joining in the game, while Alice was still hesitating for the name of a town beginning with H. 'The other Messenger's called Hatta. I must have two, you know - to come and go. One to come, and one to go.'

Alice waagt zich verder het slagveld op. Er is een heftige strijd aan het woeden tussen de Leeuw en de Eenhoorn ('Who are at it again?' she ventured to ask. 'Why, the Lion and the Unicorn, of course,' said the King. 'Fighting for the crown?' 'Yes, to be sure,' said the King: 'and the best of the joke is, that it's my crown all the while!') en we zien hier nog eens bevestigd dat men doorgaans ergens om vecht, zoals Huizinga vaststelde. Ook hier weer komt het ludieke element van de strijd naar voren waarvan Huizinga terecht zo betreurde dat het in de moderne krijg verloren is gegaan: 'There was a pause in the fight just then, and the Lion and the Unicorn sat down, panting, while the King called out 'Ten minutes allowed for refreshments!' Haigha and Hatta set to work at once, carrying round trays of white and brown bread.' (Hoewel natuurlijk een werkje van minder gehalte, is het toch aardig hier een parallel vast te stellen met het bekende Asterix en de Britten, waar iets dergelijks plaatsvindt). Carroll, intussen, vergeet ook het Huizingaiaanse element van de schimpstrijd niet: ' 'I should win easy,' said the Lion. 'I'm not so sure of that,' said the Unicorn. 'Why, I beat you all round the town, you chicken!' the Lion replied angrily, half getting up as he spoke.'

Tot vervelens toe hamert Carroll op het belang van de spelregels (want zonder regels geen spel). Zo wanneer twee ridders om Alice vechten: ' 'Well, we must fight for her, then,' said the Red Knight, as he took up his helmet (which hung from the saddle, and was something the shape of a horse's head), and put it on. 'You will observe the Rules of Battle, of course?' the White Knight remarked, putting on his helmet too. 'I always do,' said the Red Knight, and they began banging away at each other with such fury that Alice got behind a tree to be out of the way of the blows.' Deze strijd is een fraaie illustratie van wat Huizinga zegt over het ludieke van het riddergevecht. Ook Carrolls ridder is dermate ludiek dat hij een ballade begint te zingen, waarvan de strekking - uiteraard - niet geheel duidelijk is.

#### uitleiding

Lezer! Helaas is onze ruimte beperkt (het is immers een spelruimte). Tal van parallellen tussen Carroll en Huizinga zijn nog onvoldoende of in het geheel niet aan het licht gekomen - hetzij dus door ruimtegebrek, hetzij doordat ik ze eenvoudig over het hoofd heb gezien. Ik kan u dan ook slechts één advies geven: herlees Homo Ludens eens met Alice in Wonderland bij de hand (of liever nog: in het achterhoofd) en maak een grondige studie van het laatste werk, want er valt nog veel meer uit

te halen! Een voortreffelijke en zeer goedkope editie is de Papermac P53 (uitgave Macmillan, London 1971).

Een opmerking tot slot. Een interessante vraag, die zich als vanzelf opdringt, is de volgende. Hoe kon een werkje als Alice in Wonderland, niet alleen op zich ludiek maar ook het gewicht van de spelfactor in de cultuur benadrukkend, hoe kon zo'n werkje verschijnen in de vorige eeuw? Dat was toch die negentiende eeuw, waarvan Huizinga in het voorlaatste hoofdstuk van Homo Ludens konkludeert 'dat in bijna al haar cultureele manifestaties de spelfactor sterk op den achtergrond treedt.' Was Alice in Wonderland de uitzondering die deze regel moet bevestigen? Maar welk een invloedrijke uitzondering! Gooit de zuivere aanwezigheid van dit werkje Huizinga's analyse van de vorige eeuw niet omver? Of was Alice eenvoudig een eenzame voorloper, een heraut van de - niet in de laatste plaats door Huizinga gestimuleerde - oplevende belangstelling voor het ludieke element in de cultuur? U ziet, tal van vragen.

Het is mijn vaste overtuiging dat men een hooggeleerde behandeling van deze vragen bij de eerstvolgende Huizinga-herdenking niet langer uit de weg zou moeten gaan: de wetenschap gebiedt een diepgaande behandeling ervan - die de betreffende herdenking bovendien zeer zou verfrissen. Zullen wij het nog meemaken?

CAFE SATE HAVENZICHT (TH. VERNET)

Het adres voor Saté  
Diverse hapjes  
&  
'n lekker glas bier

Billijke prijzen

LAGE DER A 37 GEOPEND VAN 20.00 u. - 02.00 u.